

„A történelmi gondolkodás nem egy természetes folyamat, és nem is valami olyan dolog, ami magától kialakul a pszichológiai fejlődés során [...] valójában szemben áll azzal, ahogy általában gondolkodunk.” (Wineburg, 2007, 11. o.)

A TÖRTÉNELMI GONDOLKODÁS FEJLESZTÉSE, ÚJ IRÁNYAI

Történelmi tanulás

Elsősorban nem a történelmi ismeretek megtanulását, hanem differenciált történelmi gondolkodás elsajátítását jelenti.

Narratív kompetencia:

„A múlt-jelen-jövő hármasszoros dimenziójában az adatok, a tények, fogalmak, a történettudomány által kínált konstrukciók (sémák) rugalmas adaptálása, illetve a történettudomány vizsgálati eljárásainak (történelmi probléma felismerése, megfogalmazása, a kritika, az interpretáció módszereinek ismerete és alkalmazása, történelmi probléma megoldása válaszadással és ítéletalkotással alkalmazása.” *F. Dárdai Ágnes*

- .

Narratív megismerés

- A narratívák legtöbbször történetek (idő, hely), és amelyeknek szereplői emberek.
- Ami velünk történik, az epizodikus memóriánkban rögzül, és legtöbbször történetsémákba rendeződik.
- Az általunk megismert és használt történetsémák mennyire egyszerűek vagy bonyolultak, nyitottak vagy zártak, merevek vagy rugalmasak, tudatosak vagy rejtettek, „...a narratív sémák mekkora repertoárjával rendelkezünk.” *Knausz I.*

A történetek

- A „[...] történeti elbeszélés [...] olyan szociális konstrukció, amely az elbeszélést, mint önálló törvényekkel rendelkező megismerés (kognitív) eszközt alkalmazza.” (László I, 2003). A történelemtanítás ezáltal a narratív struktúrák (idő, cselekmény, szereplők, perspektíva, szándékok) és a megismert történetsémák, forgatókönyvek révén komoly információfeldolgozási, tanulási technika közvetítésére alkalmas. Ugyanakkor a narratív szemléletmód - miként a szociálpszichológiai kutatások bizonyítják- komoly szerepet játszik az átélhető történeteivel és a közös kulturális kódrendszer megismertetésével az egyéni-, és közösségi identitásképzésben (Pataki F, 2003.)

Érintettség, flow szerepe a tanulásban

- „Az érintettség [...] híd lehet, amely a tanulót a történelem tartalmával (események, struktúrák, folyamatok) érzelmileg összeköti, és elvileg a történelmi gondolkodáshoz hozzásegítheti.” *(Uffelmann U, 1999)*
- „[...]az ismeretek, melyeket élményszerűen sajátítunk el (flow-érzéssel), hatékonyabban rögzülnek, és később könnyebben előhívhatók” [...] Ha a követelmény túl alacsony, unjuk a dolgot. Ha összecsapnak fejünk fölött a hullámok, szorongani kezdünk. A flow (élmény) az unalom és a szorongás közti kényes zónában teremődik meg.” *Csíkszentmihályi Mihály*

Történelmi gondolkodás

Megismerési elvek

- Retrospektivitás
- Perspektivitás
- Partikularitás
- Szelektivitás
- Parcialitás
- Konstruktivitás
- Multiperspektivitás

Szakmódszerek, szakkompetenciák

- Rekonstrukció
- Dekonstrukció
- Elvek, koncepciók
- Tartalmi kategóriák
- Kutatói módszerek
- Tények, fogalmak,
nézőpontok
alkalmazása

Retroperspektivitás és perspektivitás

Retroperspektivitás

- visszatekintő szemlélet alkalmazása
- a múlt jelenléte a történelmi narrációkban

Perspektivitás

- a jelen nézőpontjai
- a feldolgozott források szemszöge
- a múlttal foglalkozó személy perspektívája
- a kérdésfeltevés szempontjai

Partikularitás, konstruktivitás elvei

Partikularitás

- **Töredékesség, kiemelések a múltból**
- Szelektivitás (válogatás a vállalt szempontok szerint)
- Parcialitás (az információ korlátozottsága)

Konstruktivitás

- A történelmi narráció egy konstruktív folyamat eredménye
- Visszatekintések alapján értelmi összefüggések (hipotézisek megtalálása)
- Általánosítás, elméletalkotás

Multiperspektivitás

- Retroperspektivitás, perspektivitás, partikularitás, konstruktivitás együttes alkalmazása

Rekonstrukció, dekonstrukció

Rekonstrukció

- Múltbeli jelenségek feltárása a kérdésekből kiindulva a források segítségével
- Segédeszközök: heurisztika és forráskritika
- Múltbeli jelenségek közti összefüggések (diakrón és szinkron) feltárása

Dekonstrukció

- Elemző folyamat
- Felületi és mélystruktúra
- Explicit versus implicit
- Leírások, magyarázatok versus rejtett, fedett információk

Tartalmi kategóriák, kutatói módszerek

Tartalmi kategóriák

- Politikatörténet
- Társadalomtörténet
- Gazdaságtörténet
- Eszme- és vallástörténet

Kutatói módszerek

- Heurisztika
- Külső és belső forráskritika
- Műfajok, források osztályozása

A tudás mikéntje, milyensége

A tudás mikéntje

- Elvek, koncepciók, kategóriák, előírások
- Tények, fogalmak, nézőpontok

A tudás milyensége

- Történelmi tudat, identitás, orientáció, attitűd
- Episztemológiai elvek

The Historical Thinking Projekt

Problémák, amelyek a történelmi gondolkodásban központi szerepet játszanak:

- történelmi jelentőség,
- episztemológia és bizonyíték,
- folyamatosság és változás,
- fejlődés és hanyatlás,
- történelmi nézőpont,
- a történelem alakítását befolyásoló szereplők és tényezők kérdése (Seixas és Peck, 2004).

Alapkérdések, kulcsfogalmak

- Hogyan tudom eldönteni, hogy mit érdemes kutatni és miről érdemes tudni? – történelmi jelentőség
- Honnan tudjuk azt, amit tudunk? – történelmi bizonyíték, történelmi interpretáció
- Hogyan tudom megérteni és megragadni a múlt komplexitását? – folyamatosság és változás
- Hogyan tudom megmagyarázni a döntések és a cselekedetek okait és következményeit? – okok és következmények
- Hogyan tudom megérteni a múltban élt emberek döntéseit és cselekedeteit? – történelmi nézőpont
- Mit és hogyan tudok hasznosítani abból, amit a múltból megismertem? – etikai dimenzió

National History Education Clearinghouse

„Nemcsak az számít, *mit* tudunk a múltról, hanem az is, *hogyan* tudjuk azt.”

A történelmi gondolkodás komplex, sokféle összetevőből álló képesség.

- Az események többféle forráson alapuló és többféle szempontból történő megismerése (például a rendelkezésre álló források összegyűjtése, áttekintése, kiválogatása).
- Forráselemzés (például a forrásokban leírtak vagy ábrázoltak megismerése, a részletek értelmezése, kérdések megfogalmazása, a források tartalmának összehasonlítása).
- Forrásvizsgálat (például a forrás műfajának, az elkészítés körülményeinek, a szerző nézőpontjának, szándékainak azonosítása; a forrás megbízhatóságának értékelése).
- A történelmi kontextus megértése (például a történelmi szituáció minél több aspektusának és összefüggésének megismerése, a források tartalmának értelmezése ezen információk alapján).
- Az állítások vizsgálata a bizonyítékok megalapozottsága szempontjából (például a történelmi kérdésekre adott válaszok bizonyítékainak ellenőrzése és értékelése, a válaszok ilyen szempontból történő összevetése és értékelése).

AP Course and Exam Description

A történelmi gondolkodás kialakítása szempontjából releváns tevékenységek

Tényekre alapozott történelmi érvelés	Történelmi érvelés (például kérdések és vizsgálati szempontok megfogalmazása; releváns történelmi bizonyítékok gyűjtése egy állítás alátámasztásához; érvek gyűjtése és megfogalmazása).
	A történelmi bizonyítékok felhasználása (például információk megtalálása különböző ismeretforrásokban; egy adott történelmi bizonyíték megértése és értékelése a maga kontextusában, összefüggésrendszerében).
Időszemlélet	Történelmi okok és következmények vizsgálata (például ok-okozati összefüggések azonosítása; egy történelmi eshetőség értékelése az ok-okozati összefüggések, a kölcsönös egymásra hatások és a véletlen egybe esések megkülönböztetésének segítségével).
	A folyamatosság és a változások vizsgálata (például a helyi és a globális változások közötti összefüggések keresése; változások bemutatása hosszabb történelmi korszakon keresztül, illetve egy nagy általános témával összefüggésben).
	Korszakolás (például fordulópontok azonosítása; események csoportosítása és szakaszolása különböző szempontok szerint).

Folytatás... a fejlődési folyamat fokozatai

Összehasonlítás és kontextualizáció	Összehasonlítás (például történelmi korszakok és kultúrák legjellemzőbb sajátosságainak bemutatása; egymástól eltérő szempontok azonosítása, összehasonlítása ugyanazon történelmi eseménnyel, helyzettel vagy korszakkal kapcsolatban).
	Kontextualizáció (például annak bemutatása, hogy egy adott történelmi esemény, jelenség milyen módokon hozható összefüggésbe a szélesebb régióra vagy az egész világra kiterjedő folyamatokkal).
Történelmi interpretáció és szintézis	Interpretáció (például egymástól eltérő történelmi értelmezések bemutatása; az egymástól eltérő történelmi értelmezések elemzése és értékelése a rendelkezésre álló források alapján).
	Szintézis (például értelmes és meggyőző ismertetések és magyarázatok készítése a múlt eseményeivel kapcsolatban a történelmi források helyes elemzésével).

Határozd meg! Azonosítsd! Írd le, mutasd be! Ismerd fel!	Elemezd! Magyarázd meg!	Értékelj! Mérlegeld!	Kritizáld! Alakítsd ki! (például az álláspontod) Készítsd el! (például az összegző elemzésed) Építsd fel! (például az érvrendszered)
---	----------------------------	-------------------------	---

History Standards

A történelmi gondolkodás egységei

Történelmi időben való gondolkodás	Például: a múlt, a jelen és a jövő megkülönböztetése; az időrend kialakítása a saját maga által készített történelmi narratívákban és történetekben.
Történelmi megértés	Például: a szerző vagy a történelmi forrás azonosítása és hitelességének értékelése; annak azonosítása, hogy a történelmi ismertetés mely kérdéseket állítja a középpontba; a történelmi ismertetések és források olvasása képzelőerővel és problémaérzékenyen; az eltérő történelmi nézőpontok érzékelése és értelmezése; történelmi térképek használata.
Történelmi elemzés és interpretáció	Például: eltérő értelmezések és magyarázatok összehasonlítása; korok és régiók összehasonlítása a hosszú távon is meghatározó tényezők azonosításához; a történelmi szükségszerűséggel szembeni érvek megfogalmazása; történészek közti viták értékelése; hipotézisek megfogalmazása a múlt hatásairól.
A történelmi kutatáshoz szükséges képességek	Például: történelmi kérdések megfogalmazása; információk és adatok gyűjtése különböző forrásokból és helyekről; a bizonytalanságok és információhiányok azonosítása a történelmi eseményekről készült forrásokban és beszámolóokban; interpretációk alátámasztása történelmi bizonyítékokkal.
Problémák elemzése és megoldása a történelmi előzmények figyelembe vételével	Például: a probléma történelmi vonatkozásainak azonosítása; a releváns történelmi előzmények azonosítása; megoldási alternatívák mérlegelése.

A történelmi műveltség segíthet „megérteni a jelen problémáit is, ösztönzést ad a lehetséges megoldási alternatívák kialakításához és támpontokat kínál a döntésekkel járó lehetséges következmények végiggondolásához”.

Az angol nemzeti alaptanterv

Kulcsfogalmak („key concept”)	Kronológia	Pl.: az idő múlását és a történelmi korszakokat leíró dátumok, kifejezések és konvenciók ismerete és használata;
	Kulturális, etnikai és vallási sokszínűség	Pl.: a kulturális, etnikai, regionális, nyelvi, társadalmi, gazdasági, technológiai, politikai és vallási különbségek létezésének érzékelése a jelenben és a múltban;
	Változás és folyamatosság	Pl.: változások kiterjedésének és tempójának elemzése; annak értékelése, hogy a változás fejlődés-e.
	Ok és következmény	Pl.: történelmi események és változások okainak és következményeinek vizsgálata és megmagyarázása;
	Jelentőség	Pl.: események, személyek, változások jelentőségének értékelése a saját korukban és napjainkban;
	Interpretáció	Pl.: annak megértése, hogy ugyanakkor az eseménynek többféle interpretációja is létezik
Kulcsfolyamatok („key processes”)	Történelmi kutatás	Pl.: kérdések megfogalmazása és vizsgálata történelmi eseményekkel kapcsolatban; hipotézisek megfogalmazása és ellenőrzése;
	Bizonyítékok használata	Pl.: különféle történelmi források (szövegek, képek, tárgyak stb.) azonosítása, válogatása és használata;
	Kommunikáció a múltból	Pl.: a múltból szóló ismertetések és magyarázatok készítése és bemutatása; kronológiai konvenciók, történelmi fogalmak használata;

Forráshasználat újszerű alapkérdései

- Milyen típusú, műfajú forrásról van szó?
- Mikor készült?
- Milyen történelmi korszakkal vagy eseménnyel hozható kapcsolatba?
- Milyen egyéb események történtek akkoriban?
- Milyen célból készült?
- Kiknek készült?
- Ki a szerzője? Ki készítette?
- Mi a szerző nézőpontja?
- A szerző nézőpontja miként tükröződik a forrásban?
- Miért lehet érdekes az általunk vizsgált kérdés szempontjából?

Adaptív történelmi műveltség kialakítása (‘historical literacy’)

A történelmi műveltség indexe (‘index of historical literacy’)

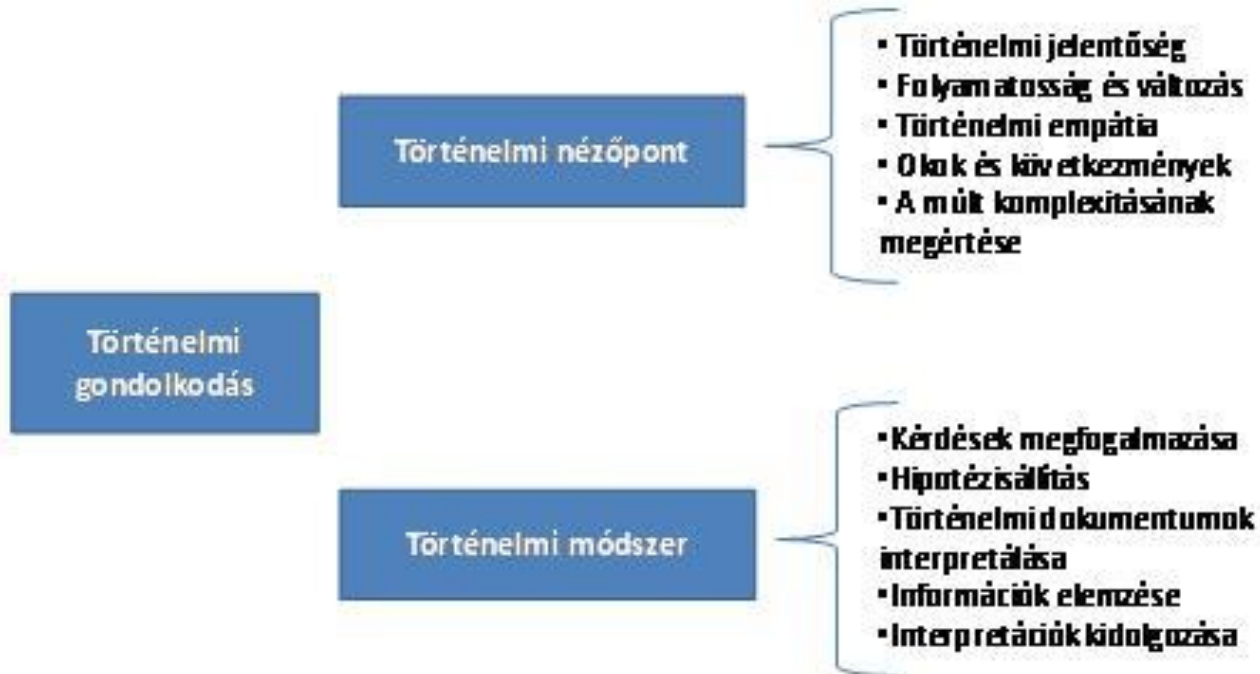
- A múlt eseményei – Történelmi események ismerete és megértése; az előzetes ismeretek használata; az egyes események jelentőségének érzékelése.
- A múlt narratívái – A változás és a folyamatosság érzékelése az időben; az egymással párhuzamosan létező narratívák megértése; a nyitott kérdések megfelelő kezelése.
- Kutatási készségek, képességek – Történelmi bizonyítékok (tárgyi emlékek, dokumentumok, képi források stb.) összegyűjtése, elemzése és használata.
- A múltban használt nyelv – A régies szavak, nyelvi fordulatok, nyelvi kifejezések megértése.
- Történelmi fogalmak – Az olyan történelmi fogalmak megértése, mint az ok-okozatiság és motiváció.
- IKT-tudás – Az IKT-alapú történelmi forráshelyekről, például virtuális archívumokból összegyűjthető történelmi források használata, megértése és értékelése.
- Összefüggések és kapcsolatok felismerése – Kapcsolatok teremtése a múlt, a saját személyes élethelyzet és a jelen világa között. A múltban lejátszódott események összekapcsolása a jelenben történtekkel; a mai viszonyokat kialakító és meghatározó történelmi előzmények azonítása; a személyes élethelyzet mélyebb megértése a történelmi előzmények megismerése által.

Történelmi tudatosság (‘historical consciousness’)

- Egymással versengő nézetek és viták – A nyilvánosság előtt zajló és a történettudomány képviselői között folyó történelmi viták helyének és szabályainak megértése.
- Kifejezési eszközök és lehetőségek – Annak megértése, hogy a múlt sokoldalú és kreatív bemutatása mennyiféle formában lehetséges (film, dráma, képzőművészeti alkotás, zene, szépirodalom, virtuális kép stb.).
- Morális ítéletek a történelemben – A morális vonatkozások megértése a történelmi eseményekről készült ismertetésekben és magyarázatokban.
- A természettudományi ismeretek és eszközök használata a történelemben – Annak megismerése, hogy a természettudományi ismeretek és a modern technológiák, technikai eszközök milyen módon alkalmazhatók a történettudományi kutatásokban, például DNS-vizsgálat, gázkromatográfia.
- Történelmi magyarázat – Önálló következtetések, magyarázatok készítése történelmi eseményekről és kérdésekről, mozgósítva mindazokat a tárgyi ismereteket, kutatási, elemzési módszereket és intellektuális képességeket, amelyeket a történelemtanulás során elsajátítottak.

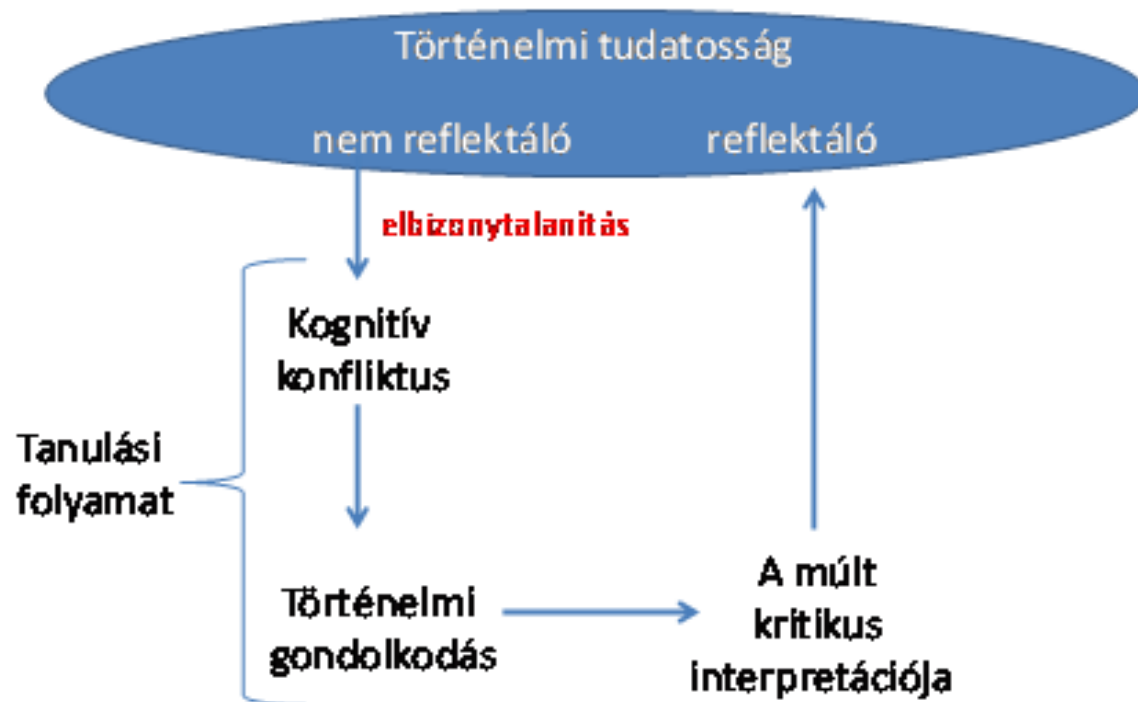
Egy kombinált modell

Történelmi gondolkodás: egy kombinált modell

A reflektív történelmi tudatosság kialakításának modellje

A reflektív történelmi tudatosság kialakításának modellje

A történelmi gondolkodás műveleteinek elsajátítása a történelmi tudatosság szintjei szerint

	Történelmi nézőpont	Történelmi módszer
Kezdő szint	Nincsenek még elsajátított műveletek.	Történelmi dokumentumok bemutatása.
Közvetlen szint	A változás összetevőinek azonosítása.	A múltban történtek bemutatása. történelmi dokumentumok felhasználásával.
Összetett szint	Az okok és a következmények azonosítása. A folyamatosság és a változás összetevőinek azonosítása.	A múltban történtek bemutatása történelmi dokumentumok felhasználásával. Utalás más dokumentumokra.
Narratív szint	Az előző szintben szereplő műveletek. Történelmi empátia. A múlt komplexitásának megértése.	Az előző szintben szereplő műveletek. Hipotézis állítása. Mások interpretációinak árnyalása.

Összegzés

A történelmi gondolkodás fejlesztése **speciális módszertani megoldásokat** is igényel. A részletek kidolgozása előtt azonban, fontos tisztázni, hogy ehhez nem direkt tanításon, hanem **folyamatos fejlesztésen, a rendszeres stimuláción keresztül vezet az út**. A történelmi ismeretek megfelelő szemléletű használatához szükséges ismeretek és képességek csak **megfelelő tanulási tapasztalatokon keresztül fejleszthetők**. Fontos a **stimuláló környezet**, amely olyan feladatokkal szembesíti a tanulókat, amelyek **túlmutatnak az aktuális képességeiken és intellektuális erőfeszítést igényelnek**. Teret kell engedni a **társas konstrukcióknak**, bátorítani kell a tanulókat a gondolataik megosztására, az értelmes megbeszélésekre és vitákra. A tanulás szerves **részévé kell tenni a metakogníciót is**, hogy folyamatosan tudatosíthassák az eredményre vezető történelmi gondolkodásmód sajátosságait.

Mindehhez a **kutatásalapú tanulás** ('inquiry based learning') módszertana áll a legközelebb (*Bain, 2000; Exlain, 2004; Kojanitz, 2010, 2011*).